

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Białystok, dnia 22 lutego 2023 r.

Poz. 1040

UCHWAŁA NR XXX/267/2023 RADY MIEJSKIEJ W KLESZCZELACH

z dnia 20 lutego 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kleszczele na lata 2023-2026

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2023 poz. 40) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2022 poz. 840) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kleszczele na lata 2023 – 2026”, zaopiniowany pozytywnie przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Kleszczel.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady
Aleksy Roszczenko

Załącznik do Uchwały nr XXX/267/2023

Rady Miejskiej w Kleszczelach

z dnia 20 lutego 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KLESZCZELE NA LATA 2023 – 2026

KLESZCZELE

GMINA KLESZCZELE 2023

Spis treści

1.	Wstęp.....	3
2.	Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	4
3.	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	8
4.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	9
4.1	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4.2	Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi	12
	na poziomie województwa i powiatu	12
5.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
5.1	Relacje Gminnego Programu Opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	19
5.2	Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	19
5.2.1	Zarys historii obszaru gminy	19
5.2.2	Krajobraz kulturowy	22
5.2.3	Zabytki archeologiczne	23
5.3	Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	24
5.4	Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków	25
5.5	Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	27
6.	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Kleszczele. Analiza szans i zagrożeń	36
7.	Założenia programowe	38
7.1	Priorytety Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kleszczele.....	38
7.2	Kierunki działań i zadania programu opieki.....	38
8.	Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	42
9.	Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	45
10.	Źródła finansowania opieki nad zabytkami	45
11.	Realizacja finansowania przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	46

1. Wstęp

Gmina Kleszczele o ogólnej powierzchni 14 262 ha położona jest w południowo- wschodniej części województwa podlaskiego, w powiecie hajnowskim. Od wschodu teren gminy przylega do granicy Państwa, od południa graniczy z gminą Czeremcha i Milejczyce, od zachodu - z gminą Boćki, od północy z gminą Orla i Dubicze Cerkiewne. Gmina jest jedną z kilkuset gmin leżących na terenie obszaru funkcjonalnego Zielonych Płuc Polski. Ponadto gmina położona jest na obrzeżach Puszczy Białowieskiej (obiekt przyrodniczy wpisany na listę Dziedzictwa Światowego).

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Kleszczele. Dziedzictwo kulturowe stanowi istotny czynnik życia i działalności człowieka. Zabytki są materialnym śladem przeszłości, ale także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia mieszkańców.

Celem tego opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. W działaniach samorządu gminy istotne jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju i ładu przestrzennego oraz powiązanie ochrony zabytków z ochroną środowiska naturalnego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kleszczele 2023-2026, jako element polityki samorządowej, jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie. Powinien służyć podejmowaniu planowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami jest podstawą współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta powinna przynieść korzyści lokalnej społeczności oraz zachować dziedzictwo kulturowe, które przekazały nam poprzednie pokolenia.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2023 poz. 40). Gminy w zakresie zadań własnych realizują sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt. 9). Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakłada na gminę art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840)

Definicja zabytku (art.3)

Zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Ochrona zabytków (art. 4)

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami (art. 5)

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Obiekty podlegające ochronie (art. 6.1 i 6.2)

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formy i sposób ochrony zabytków (art. 7)

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rejestr zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa podlaskiego prowadzi podlaski wojewódzki konserwator zabytków (**art. 8**).

Rejestr zabytków nieruchomych (art. 9)

1. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.
2. W trybie określonym w ust. 1, do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

3. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.
4. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.
5. Decyzja o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości.
6. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Rejestr zabytków ruchomych (art. 10)

1. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.
2. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (**art. 11**).

Rejestr zabytków archeologicznych

Zabytkiem archeologicznym, zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności.

Ustawa reguluje zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, definiuje pojęcie zabytku, określa formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), formy finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania i inne.

Celem opracowania Programu opieki nad zabytkami gminy Kleszczele, zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Na system ochrony prawnej dziedzictwa kulturowego w Polsce składa się szereg norm wielu aktów prawnych. Podstawą działania tego systemu jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.). Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5). Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (art. 6).

Przedmiotowe normy konstytucyjne sprecyzowane są głównie w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

System ochrony dziedzictwa kulturowego budują także akty prawne z innych dyscyplin, mające jednak bezpośredni związek z ochroną zabytków, są to m.in.:

- ustawa z dnia 7 lipca 1994 – Prawo budowlane (Dz.U. 2021 poz. 2351 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023 r. poz. 40),
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

(Dz.U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.),

- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2022 r. poz. 1327 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2022 r. poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2022 r. poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach

(Dz.U. z 2020 r. poz. 164 z późn. zm.).

Bardzo ważne znaczenie mają także normy prawa międzynarodowego, a szczególnie ratyfikowane przez Polskę konwencje międzynarodowe UNESCO i Rady Europy, które stanowią źródła prawa powszechnie obowiązującego. Odrębną kategorię tworzą dokumenty doktrynalne opracowywane w ramach środowiska konserwatorskiego, które pomimo braku wartości prawnej, stanowią znaczącą rolę w ustalaniu podstaw dla obowiązującej teorii konserwatorskiej i jej normalizacji.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kleszczele wpisuje się w strategiczne cele państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

✓ **Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022**

Program ten został przyjęty przez Radę Ministrów dnia 11 września 2019 r. Jako główny cel „Krajowego programu...” uznano stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania. ✓ **Cel szczegółowy 1:**

Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

- 1) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
 - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

- Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

2) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

- Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich
- Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich
- Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego □ Powołanie Centrum Architektury Drewnianej

✓ **Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami** Kierunki działania:

3) Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy)

4) Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

✓ **Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.**

Kierunki działania:

1) Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

- Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

2) Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

- **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 – 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r. Rozwinięto ją w 2005 r. poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. strategia ta należy do jednego z podstawowych dokumentów rządowych. W dokumencie tym na podstawie rzetelnej analizy podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

W ramach prac nad Narodową Strategią Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 sformułowano następujące cele:

Cel strategiczny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cele cząstkowe:

- ✓ Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.
- ✓ Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.
- ✓ Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury.
- ✓ Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury.
- ✓ Poprawa warunków działalności artystycznej.
- ✓ Efektywna promocja twórczości.
- ✓ Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.
- ✓ Zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

- **Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020**

Dokument ten wprowadza programy operacyjne, służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”, w którym wyróżniono dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami zgodny jest z wyznaczonymi w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego (uchwalonym przez Sejmik Województwa Podlaskiego Uchwałą Nr XXXVI/330/17 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 maja 2017 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami i kierunkami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym zwłaszcza z celem strategicznym: **„Zrównoważone zagospodarowanie przestrzeni województwa podlaskiego sprzyjające rozwojowi społeczno-gospodarczemu, spójności społecznej i terytorialnej, konkurencyjności, sprawności funkcjonowania oraz wykorzystaniu potencjału przyrodniczego, kulturowego i położenia przygranicznego”** oraz 4. Celem częściowym, tj.: **„Osiągnięcia i utrzymania wysokiej jakości środowiska przyrodniczego województwa, w tym sieci ekologicznej i walorów dziedzictwa kulturowego i krajobrazowych oraz racjonalne użytkowanie ich zasobów”** – realizowanym poprzez:

- a) zwiększanie obszarów chronionych sieci ekologicznej transgranicznych przyrodniczych i krajobrazowych województwa,
- b) przeciwdziałanie fragmentacji przestrzeni przyrodniczej,

- c) wzmocnienie potencjału edukacyjnego i turystycznego,
- d) racjonalne gospodarowanie wodami i lasami,
- e) ochronę powierzchni ziemi, obszarów występowania złóż kopalin, powietrza atmosferycznego przed zanieczyszczeniami oraz przed hałasem,
- f) ochronę i racjonalne zagospodarowanie dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego dotyczą:

- zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń poprzez ochronę i rewaloryzację istniejących zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;
- uwzględnienia potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- harmonijnego współistnienia zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego - jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej,
- tworzenia warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego,
- priorytetu ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

W dokumentach polityki przestrzennej gmin oraz planach miejscowych – stosownie do specyfiki obszaru w *Planie* rekomenduje się uwzględnianie min. następujących zasad:

- a) dostosowywania ilości, rozmieszczenia i sposobu zagospodarowywania terenów infrastruktury turystycznej i wypoczynkowej w obszarach: sieci ekologicznych, ochrony wód podziemnych, obrzeży wód powierzchniowych, zagrożenia powodziowego oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazów kulturowych, do wymogów obowiązujących dla nich ustawowych dokumentów ochronny prawnej,

- b) dostosowywania zabudowy i zagospodarowania terenów infrastruktury turystycznej oraz wypoczynkowej do ekofizjograficznej chłonności i pojemności rekreacyjnej środowiska przyrodniczego,
- c) koncentracji infrastruktury turystycznej i wypoczynkowej w małych miastach oraz wsiach, w bezpośrednim sąsiedztwie ich zabudowy, oraz przeciwdziałania rozpraszaniu zabudowy, zwłaszcza lotniskowej,
- d) wzmocnienie potencjału edukacyjnego i turystycznego opartego na walorach ekologicznych i kulturowych.

Powyższy *Plan* podaje konkretne zasady dotyczące dziedzictwa kulturowego, w tym m.in.:

✓ ***Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych:***

- a) kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia,
- b) kształtowanie form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej,
- c) stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.

✓ ***Zasady ochrony i rewaloryzacji obszarów zabytkowych:***

- a) zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,
- b) zapewnianie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,
- c) twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,
- d) lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,
- e) eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
- f) harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych,
- g) poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;

- h) poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,
 - i) poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.
- ✓ **Zasady ochrony i utrzymania dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych** z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej, w tym:
- a) zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
 - b) obowiązek uzgadniania z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.
- ✓ **Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych** i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych, w tym:
- a) zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją,
 - b) obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerywania ich do czasu przebadania stanowiska,
 - c) ustalanie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania,
 - d) wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględneho zachowania, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych, oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.
- ✓ **Zasady tworzenia wartości kulturowych** w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:
- a) kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo rekreacyjnej,
 - b) interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych,

- c) wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo - rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy,
- d) rozmieszczanie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,
- e) stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych,
- f) harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).

• **Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020**

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020, uchwalony w 2008 r. opiera się na założeniach projektowych Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Podlaskiego na lata 2008 - 2011. Celem strategicznym programu wojewódzkiego jest ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystycznousługowym. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa podlaskiego sprzyja również integracji jego mieszkańców i poczucia więzi oraz dumy z tzw. „małej ojczyzny”. Należyta troska i szacunek dla dziedzictwa kultury tworzonego w przeszłości przez wiele narodów i grup etnicznych, zdaniem autorów programu umacnia pozytywny wizerunek naszego regionu jako przyjaznego i otwartego. W celu realizacji tak zakrojonego programu zaplanowano podjęcie następujących działań:

- ✓ prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania,
- ✓ prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków,
- ✓ upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce,
- ✓ rewaloryzacja, zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz „małej architektury” zgodnej z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochroną, i rewaloryzacją zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu,

zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy zabytkowych, zespołów obronnych i innych),

- ✓ rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych,
- ✓ systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń,
- ✓ ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej,
- ✓ prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu, i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego,
- ✓ tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie.

• **Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego 2021-2030**

Program rozwoju kultury województwa podlaskiego do 2030" powstał w oparciu o "Diagnozę kultury w województwie podlaskim". Dokument zakłada kontynuację kierunku rozwoju kultury obranego w "Programie rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020"

Kluczowym zadaniem do realizacji przez najbliższe lata powinien być dalszy rozwój oferty kulturalnej województwa podlaskiego. Istotną kwestią będzie umożliwienie mieszkańcom jak najpełniejszego dostępu do lokalnej kultury. Ważnym elementem rozwoju winna być jego równomierność, zarówno terytorialna, jak i merytoryczna.

Rozwój będzie możliwy m.in. dzięki symbiozie i współpracy różnorodnych podmiotów kształtujących ofertę kulturalną województwa: instytucji, organizacji pozarządowych oraz twórców indywidualnych. Wspólna oferta oraz animowanie życia kulturalnego powinno dotyczyć szczególnie tych obszarów województwa, które można nazwać „białymi plamami” na mapie życia kulturalnego regionu. Położenie geograficzne predestynuje województwo podlaskie do realizacji projektów artystycznych we współpracy z partnerami zza granicy. Wspólne przedsięwzięcia znacząco wzbogacają ofertę kulturalną regionu. Przede wszystkim są okazją do spotkań i wymiany doświadczeń. Wspieranie współpracy zagranicznej będzie odnosiło się zarówno do instytucji, organizacji pozarządowych, jak i twórców indywidualnych.

Województwo podlaskie jest miejscem przenikania się kultur, narodów i religii. To wyjątkowe pogranicze ma szansę stać się przestrzenią łączącą Zachód ze Wschodem. Dzięki realizacji międzynarodowych projektów ze sfery kultury województwo podlaskie może stać się rzeczywistym miejscem dialogu, integracji i wymiany międzykulturowej — tak istotnych z perspektywy wyzwań współczesnego świata.

Poniżej wybrane cele strategiczne z Programu dotyczące rozwoju kultury:

- ✓ Wspieranie organizacji pozarządowych w realizacji działań kulturalnych.
- ✓ Systematyczne zwiększanie wydatków na cele związane z kulturą i rozwojem oferty kulturalnej w regionie.
- ✓ Wspieranie rozwoju muzealnictwa i ochrony dziedzictwa narodowego.
- ✓ Tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych w oparciu o najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe.
- ✓ Zachęcanie wojewódzkich instytucji kultury do projektowania w ramach działalności statutowej oferty skierowanej do mieszkańców z terenów o utrudnionym dostępie do dóbr kultury.
- ✓ Opracowanie i realizowanie programów wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej.

• **Koncepcja realizowania zadań obrony cywilnej w województwie podlaskim**

Koncepcja realizowania zadań obrony cywilnej w województwie podlaskim została opracowana w 2020 r. w Wydziale Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku (ZK-VII.640.6.2020). Dokument zawiera sentencję stanowiącą, iż celem obrony cywilnej jest również, oprócz innych zadań humanitarnych, ochrona dóbr kultury (zabytków).

Powyższa Koncepcja wskazuje w pkt 16. konkretne kierunki działania oraz sposoby ich realizacji w zakresie ochrony dóbr kultury:

- ✓ Dążyć do opracowania i ciągłej aktualizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych przez kierowników wszystkich jednostek organizacyjnych i posiadaczy zobowiązanych do ich wykonania.
- ✓ Współdziałać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie planowania ochrony zabytków na terenie województwa, przez wszystkie szczeble organów obrony cywilnej i kierowników jednostek posiadających zabytki (posiadaczy zabytków).

Sposoby realizacji:

- ✓ Uzgadniać przez WBiZK wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowej oraz ciągłej aktualizacji planu;
- ✓ Opracowanie w uzgodnieniu z WUOZ planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na wszystkich poziomach tj. jednostka organizacyjna, gmina, powiat i ich aktualizacja;
- ✓ Wsparcie przez szefów obrony cywilnej procesu ochrony zabytków w jednostkach organizacyjnych (zadania dla formacji OC, świadczenia osobiste i rzeczowe); ✓ Prowadzenie ćwiczeń w tym zakresie.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1 Relacje Gminnego Programu Opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

- **Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Kleszczele na lata 2008 - 2013**

W latach 2008 - 2013 Gmina Kleszczele opracowała i realizowała „Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Kleszczele na lata 2008 - 2013”. W dokumencie zostały określone obszary problemowe, wskazane cele i sposoby ich osiągnięcia, źródła finansowania oraz sposób monitorowania realizacji Planu.

W tematyce dotyczącej kierunków i zadań ochrony dóbr kultury Plan zawiera:

- ✓ ścisłą współpracę ze służbami ochrony zabytków w celu utrzymania w należyтым stanie obiektów zabytkowych,
- ✓ uwzględnienie w planach miejscowych właściwej rekonstrukcji obiektów zabytkowych pod względem sposobu ich użytkowania oraz ochronę stanowisk archeologicznych,
- ✓ tworzenie nowych wartości kulturowych, kultywując regionalne formy architektoniczne, tradycje materiałowe i konstrukcyjne dążąc do indywidualizowania przestrzennych form zabudowy dostosowanych do krajobrazu.

Założenia te są nadal aktualne, co oznacza, iż powinny być realizowane w pełnym zakresie czasowym.

5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Zarys historii obszaru gminy

Historia gminy związana jest nierozdzielnie z miastem Kleszczele, jednak pierwsze ślady osadnictwa odkryto na terenie gminy w okolicy miejscowości Toporki. Tereny obecnej gminy należały do połowy XIV w. do Rusi, później zaś weszły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Od czasów Unii Polski z Litwą należały do dóbr Królewskich, których ośrodkiem były Kleszczele.

Nazwa Kleszczele pojawiła się w dokumentach już w XV w., a prawa miejskie miejscowość uzyskała w 1523 r. z przywileju króla Zygmunta Starego. Do XVI w. miejscowość zamieszkiwała wyłącznie ludność pochodzenia ruskiego, która napływała z Wołynia od wczesnego średniowiecza. W XVI w. istniały w Kleszczelach dwie prawosławne cerkwie parafialne: p.w. św. Jerzego i p.w. św. Mikołaja, należące do diecezji włodzimierskiej ze stolicą we Włodzimierzu Wołyńskim. Okres panowania litewskiego zapoczątkował proces zmiany sytuacji etnicznej i wyznaniowej. W rozwój miasta, a szczególnie umocnienie religii rzymsko — katolickiej, dużo wysiłku włożyły królowa Bona, żona Zygmunta Starego, oraz królowa Anna, żona Stefana

Batorego. W 1533 r. królowa Bona wykupiła z rąk kanclerza Olbrachta Golsztołda m.in. Kleszczele, otrzymując je w dożywotnie władanie. Z inicjatywy królowej Bony przeprowadzono pomiarę włóczną, która przyniosła duże zmiany w procesie zasiedlania podlaskich królewskich ziem. W jej wyniku zlikwidowano wiele małych osad tworząc duże, zwarte wsie. Dla Kleszczel wymierzono 5 wsi — przedmieść (Dobra Woda, Babicze-Kuzawa, Trubianka, Nurzec-Czeremcha, Kośna-Daszewicze). W roku 1544 Bona założyła kościół parafialny łaciński p.w. św. Zygmunta i na jego uposażenie oddała targowe od rzemieślników. Natomiast królowa Anna w 1581 r. udzieliła miastu pozwolenia na zbudowanie ratusza z postrzegalnią, szynkiem i wagą. W tym samym czasie miasto otrzymało drugi przywilej - prawo używania pieczęci z herbem (baranek z chorągiewką oraz napis: SIGILLUM CIVITATIS KLESZCZELOWIENSIS). W tym okresie miasto liczyło ok. 2.300 mieszkańców trudniących się przeważnie rzemiosłem, handlem oraz sprzedażą chmielu.

Po zawarciu unii brzeskiej w 1596 r. prawosławni parafianie kleszczelowscy przez dłuższy czas pozostawali przy wierze ojców. Dopiero od 1633 r. cerkiew p.w. św. Mikołaja została przekształcona w unicką.

W literaturze znajdują się wzmianki o istnieniu huty szkła w 1758 r. Wielki rozwój miasta przerwały wojny szwedzkie oraz pożar w 1777 r., po którym ze 181 domów pozostało tylko 13, ale już źródła z 1794 roku podają, że miasto liczyło 270 domów.

Do III rozbioru Polski miasto należało do ziemi bielskiej w woj. podlaskim, a za czasów pruskich do powiatu bielskiego w departamencie białostockim. Mieszkańcy zajmowali się głównie rolnictwem. Kleszczele słynęły z plantacji chmielu, który eksportowano do Królewca. Po III rozbiorze Polski tereny te znalazły się w granicach Prus. Po podpisaniu traktatu pokojowego w Tylży w 1807 r., aż do wybuchu I wojny światowej, należały do Cesarstwa Rosyjskiego. Okres panowania carskiego spowodował powrót od 1839 r. ogółu podlaskich Rusinów do kanonów Cerkwi prawosławnej wprowadzając jednocześnie rosyjską otoczkę obrzędowo - kulturową widoczną szczególnie w rosyjskiej wymowie cerkiewnosłowiańskich tekstów liturgicznych, głoszeniu kazań w języku rosyjskim oraz w formach architektonicznych cerkwi budowanych w II połowie XIX w. W tym okresie wymurowano cerkwie w Kleszczelach p.w. Zaśnięcia NMP oraz Kośnej p.w. św. Mikołaja. Pochodzące z panowania rosyjskiego oznaki zewnętrznego życia religijnego w cerkwi prawosławnej pozostały do dziś. W drugiej połowie XIX w. w centrum miasta Żydzi wznieśli synagogę. Do dzisiejszych czasów zachowały się pozostałości cmentarza żydowskiego, położonego za zabudową w niedalekiej odległości od drogi prowadzącej do Czeremchy.

W 1910 r. wybudowano rzymsko - katolicki kościół parafialny p.w. św. Zygmunta Burgundzkiego, który funkcjonuje również obecnie.

W czasie I wojny światowej w 1915 r. w wyniku ewakuacji ludności prawosławnej w głąb Rosji liczba mieszkańców zmalała. We wrześniu tego roku na skutek działań wojennych została rozbita cerkiew p.w. św.

Mikołaja. Ocalała dzwonnica, która od 1937 r. spełnia rolę kaplicy. Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości obszary te znów znalazły się w granicach państwa polskiego. Podczas pożaru miasta w 1924 r. spłonęła cerkiew p.w. św. Jerzego. W miejsce dawnej cerkwi w 1998 r. wybudowano kapliczkę pod wezwaniem św. Jerzego.

W czasie II wojny światowej miasto uległo kolejnym zniszczeniom, a ludność w znacznym stopniu wymordowano. Wyzwolenie Kleszczel nastąpiło 20 lipca 1944 r. przez 65 Armię Frontu Białoruskiego. Przez cały okres powojenny ludność wiejska była narażona na działania różnego rodzaju formacji partyzanckich oraz band o charakterze rabunkowym.

Po II wojnie światowej Kleszczele nie odzyskały już dawnej świetności i utraciły w 1950 r. prawa miejskie. W końcu lat pięćdziesiątych oddano do użytku łaźnię miejską jako jedną z pięciu w województwie. W latach sześćdziesiątych powstało szereg inwestycji, jak odkryty basen kąpielowy, remiza strażacka, wodociąg w Kleszczelach oddany do użytku jako jeden z pierwszych w województwie. W Kleszczelach funkcjonowały cegielnia oraz zakład betoniarski, wytwarzające wyroby na potrzeby lokalne i poza teren Gromady. W ramach corocznych akcji „Zielona Niedziela” zalesiono w latach sześćdziesiątych ok. 1000 ha nieużytków. Kleszczele słynęły w owym czasie z uprawy fasoli, ogórków oraz wyrobów garncarskich.

Powstanie w 1990 r. samorządów terytorialnych oraz ponowne nadanie w 1993 r. praw miejskich stworzyły kolejną szansę rozwoju miasta i gminy.

5.2.2 Krajobraz kulturowy

Tereny gminy wyróżniają szczególne walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe. Lasy wschodniej części obszaru gminy stanowią łączność z Puszcą Białowieską. Gmina położona jest na styku kultur ukraińskiej, polskiej i białoruskiej. Ta różnorodność przejawia się w folklorze, architekturze i wyznaniu religijnym lokalnej społeczności.

Gmina Kleszczele jest bogata w walory przyrodnicze. Istnieje tu rezerwat przyrody „JELONKA”, o powierzchni 227,0 ha. Został utworzony w 1989 roku. Jest to rezerwat florystyczny. Jego głównym celem jest ochrona i zachowanie w naturalnym stanie kompleksu muraw piaskowych i zarośli jałowcowo-osikowych powstałych na jałowych nieużytkach porolnych podlegających sukcesji wtórnej, prowadzącej do odtworzenia ekosystemu leśnego. Natura 2000 – program sieci obszarów objętych ochroną przyrody na terytorium Unii Europejskiej. Celem programu jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważane są za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Na terenie Gminy Kleszczele znajduje się Dolina Górnego Nurca PLB 200004, Ostoja w Dolinie Górnego Nurca PLH 200021 i Jelonka PLH 200019. Na terenie gminy Kleszczele występuje także pomnik przyrody ustanowiony w drodze rozporządzenia Nr 10/96 Wojewody Białostockiego z dnia 29 listopada 1996 (Dz. Urz. Woj. Nr 38, poz. 137). Jest to grupa drzew (6 klonów, 4 kasztanowce, 2 jesiony) rosnących na posesji przy stacji PKP w Kleszczelach ujętych w wojewódzkiej dokumentacji pomników przyrody pod numerem ewidencyjnym 417. „Uproszczona inwentaryzacja przyrodnicza gminy Kleszczele” wyróżniła szereg innych obiektów przyrody, podlegających ochronie prawnej. między innymi zinwentaryzowano 22 okazy drzew kwalifikujące się do uznania za pomniki przyrody oraz 4 użytki ekologiczne (2 murawy psammofitowe, 2 zbiorniki wodne).

5.2.3 Zabytki archeologiczne

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE GMINY KLESZCZELE

Lp.	Miejscowość	Nr st. w miejscowości	Obszar AZP	Nr st. na obszarze	Funkcja	Chronologia
1.	Kleszczele	2	48-88	21	1. punkt osadniczy	1. epoka kamienia
2.	Kleszczele	17	49-88	20	1. osada, 2. osada	1. OWR, 2. nowożytność
3.	Saki	1	48-88	1	1. punkt osadniczy	1. mezolit-epoka żelaza
4.	Saki	2	48-88	2	1. punkt osadniczy	1. późne średniowiecze-nowożytność
5.	Saki	3	48-88	3	1. osada, 2. osada	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze-nowożytność
6.	Saki	4	48-88	4	1. punkt osadniczy	1. pradzieje
7.	Saki	5	48-88	5	1. osada, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze, 2. nowożytność
8.	Saki	6	48-88	18	1. punkt osadniczy 2. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze-nowożytność
9.	Saki	7	48-88	20	1. osada	1. późne średniowiecze
10.	Saki	8	48-88	22	1. osada, 2. punkt osadniczy	1. wczesne średniowiecze, 2. nowożytność
11.	Saki	9	48-88	23	1. osada, 2. osada	1. średniowiecze, 2. nowożytność
12.	Suchowolce	1	48-88	7	1. punkt osadniczy	1. epoka kamienia
13.	Suchowolce	2	48-88	8	1. punkt osadniczy	1. mezolit-neolit
14.	Suchowolce	3	48-88	9	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy, 3. punkt osadniczy	1. epoka kamienia, 2. mezolit-epoka żelaza, 3. wczesne średniowiecze
15.	Suchowolce	4	48-88	10	1. punkt osadniczy	1. epoka kamienia
16.	Suchowolce	5	48-88	11	1. osada	1. późne średniowiecze-nowożytność
17.	Suchowolce	6	48-88	12	1. punkt osadniczy	1. mezolit-epoka żelaza
18.	Suchowolce	7	48-88	13	1. punkt osadniczy	1. mezolit-epoka żelaza
19.	Suchowolce	8	48-88	14	1. osada	1. XVI-XVII w.
20.	Suchowolce	9	48-88	15	1. punkt osadniczy	1. pradzieje
21.	Suchowolce	10	48-88	16	1. osada	1. późne średniowiecze-nowożytność
22.	Suchowolce	11	48-88	17	1. punkt osadniczy	1. mezolit-epoka żelaza
23.	Toporki	1	47-88	4	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze?
24.	Toporki	2	47-88	5	1. punkt osadniczy 2. punkt osadniczy 3. osada	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze
25.	Toporki	3	47-88	6	1. osada	1. wczesne średniowiecze?
26.	Zaleszany	1	48-88	6	1. punkt osadniczy, 2. punkt osadniczy	1. wczesna epoka żelaza, 2. nowożytność

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., formami ochrony zabytków są:

- ✓ wpis do rejestru zabytków; wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
- ✓ uznanie za pomnik historii;
- ✓ utworzenie parku kulturowego;
- ✓ ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Kleszczele, funkcjonuje jedynie jedna z ww. form. Jest to wpis do rejestru zabytków. Do rejestru zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Ochrony Zabytków w Białymstoku jest wpisanych osiem zabytków nieruchomych z terenu gminy Kleszczele. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego terenu gminy:

Kleszczele

- ✓ układ przestrzenny, XVI, nr rej.: 455 z 6.08.1979:
 - cmentarz prawosławny, nr rej.: j.w.
 - cmentarz rzymskokatolicki, nr rej.: j.w.
- ✓ kościół par. p.w. św. Zygmunta Męczennika, 1907-1910, nr rej.: 696 z 11.03.1988
- ✓ dzwonnica przy kościele par. p.w. św. Zygmunta Męczennika (dzwonnica - drewniana, ok.1923 r.), nr rej.: A-237 z 15.07.2009
- ✓ brama przy kościele par. p.w. św. Zygmunta Męczennika (brama - murowana, 1 ćw. XX w.), nr rej.: A-237 z 15.07.2009
- ✓ cerkiew prawosławna par. p.w. Zaśnięcia NMP, ok. 1870, nr rej.: 695 z 11.03.1988
- ✓ dzwonnica, ob. kaplica prawosławna, nr rej.: 157 z 16.09.1959
- ✓ dworzec kolejowy, drewniany, ok. 1900, nr rej.: 672 z 21.12.1987

Saki

- ✓ zespół cerkwi prawosławnej p.w. św. Dymitra, k. XVIII-XIX, nr rej.: A-97 z 7.12.1994:
 - cerkiew parafialna
 - dzwonnica
 - cmentarz

5.4 Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

Aktualnie obowiązująca Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kleszczele weszła w życie na podstawie Zarządzenia nr 307/2023 Burmistrza Kleszczel z dnia 01 lutego 2023 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Kleszczele. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków i inne wskazane przez Burmistrza Kleszczel w porozumieniu w Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Łącznie, Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kleszczele obejmuje 39 obiektów zabytkowych. Najliczniejsza grupa obejmuje budynki (domy i budynki gospodarcze) w typie wiejskim, co jest typową sytuacją w przypadku obszarów nisko zurbanizowanych. Są także obiekty sakralne i budynki użyteczności publicznej (tabela poniżej).

Gminna Ewidencja Zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY KLESZCZELE

Lp.	Nazwa obiektu	Miejscowość	Adres	Nr karty	Nr rejestru
1.	układ przestrzenny	Kleszczele		1	455 z dn. 6.08.1979 r.
2.	cmentarz parafialny parafii p.w. św. Zygmunta	Kleszczele		2	455 z dn. 6.08.1979 r.
3.	cmentarz prawosławny p.w. Zaśnięcia NMP	Kleszczele		3	455 z dn. 6.08.1979 r.
4.	cmentarz przy nieistniejącej cerkwi p.w. św. Jerzego	Kleszczele		4	
5.	kościół parafialny p.w. św. Zygmunta Męczennika	Kleszczele	ul. Kościelna	5	696 z dn. 11.03.1988 r.
6.	dzwonnica przy kościele parafialnym rzymskokatolickim	Kleszczele	ul. Kościelna	6	A-237 z 15.07.2009 r.
7.	cmentarz przykościelny p.w. św. Zygmunta	Kleszczele		7	
8.	ogrodzenie i brama wokół kościoła parafialnego p.w. św. Zygmunta Męczennika	Kleszczele	ul. Kościelna	8	A-237 z 15.07.2009 r.
9.	cerkiew prawosławna parafialna p.w. Zaśnięcia NMP	Kleszczele	ul. 1 Maja 2	9	695 z dn. 11.03.1988 r.
10.	budynek drewniany d. dzwonnicy ob. kaplica prawosławna p.w. św. Mikołaja	Kleszczele		10	157 (163) z dn. 16.09.1959 r.
11.	cmentarz przycerkiewny	Kleszczele		11	
12.	cmentarz unicki, pierwotnie prawosławny	Kleszczele		12	
13.	dworzec kolejowy	Kleszczele		13	672 z dn. 21.12.1987 r.
14.	cmentarz żydowski	Kleszczele		14	455 z dn. 6.08.1979 r.
15.	budynek mieszkalny nr 10	Kleszczele	ul. Kopernika 10	15	
16.	budynek mieszkalny nr 13	Kleszczele	ul. Kopernika 13	16	
17.	budynek mieszkalny nr 9	Kleszczele	ul. Kościelna 9	17	
18.	budynek mieszkalny nr 13	Kleszczele	ul. Kościelna 13	18	
19.	budynek mieszkalny nr 24	Kleszczele	ul. Kościelna 24	19	
20.	budynek mieszkalny nr 27	Kleszczele	ul. Kościelna 27	20	
21.	budynek mieszkalny nr 40	Kleszczele	ul. Kościelna 40	21	
22.	budynek mieszkalny nr 12	Kleszczele	ul. 1 Maja 12	22	
23.	budynek mieszkalny nr 4	Kleszczele	ul. Mickiewicza 4	23	
24.	budynek mieszkalny nr 10/12	Kleszczele	pl. Parkowy 10/12	24	
25.	budynek mieszkalny nr 22	Kleszczele	pl. Parkowy 22	25	
26.	budynek mieszkalny nr 5	Kleszczele	ul. Puszkina 5	26	
27.	budynek mieszkalny nr 30	Kleszczele	ul. Świerczewskiego 30, obecnie ul. Sienkiewicza 30	27	
28.	cmentarz prawosławny	Dobrowoda		28	
29.	cmentarz prawosławny	Dobrowoda		29	
30.	cmentarz przycerkiewny parafii prawosławnej p.w. św. Mikołaja	Kośna		30	
31.	cmentarz parafii prawosławnej p.w. św. Mikołaja	Kośna		31	
32.	cmentarz parafii prawosławnej p.w. św. Mikołaja	Kośna		32	
33.	zespół cerkwi prawosławnej p.w. św. Dymitra	Saki		33	A-97 (d. 791) z dn. 7.12.1994 r.
34.	cerkiew prawosławna parafialna p.w. św. Dymitra	Saki		34	A-97 (d. 791) z dn. 7.12.1994 r.
35.	dzwonnica	Saki		35	A-97 (d. 791) z dn. 7.12.1994 r.
36.	studnia (Krynoczka) na cmentarzu grzebalnym	Saki		36	
37.	cmentarz prawosławny	Saki		37	A-97 (d. 791) z dn. 7.12.1994 r.
38.	cmentarz prawosławny	Suchowolce		38	
39.	cmentarz prawosławny	Zaleszany		39	

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na terenie gminy Kleszczele znajduje się wiele zabytków. Należą do nich m.in kościół rzymskokatolicki, cerkiew prawosławna, cmentarze, domy mieszkalne. Wszystkie zabytki zostały ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Poniżej prezentujemy listę istotnych z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego obiektów na terenie gminy Kleszczele, wpisanych do rejestru zabytków:

✓ **Dworzec kolejowy, Kleszczele**

Położony jest dwa kilometry od centrum. Obiekt jest jednym z nielicznych zachowanych do dziś drewnianych dworców kolejowych, powstałych wraz z budową linii kolejowych na terenie obecnego województwa podlaskiego w 2. poł. XIX wieku. Niezwykle ozdobna architektura i detal ciesielski są przykładem rosyjskiego budownictwa kolejowego tego okresu podobnego do architektury tzw. stylu szwajcarskiego, rozpowszechnionego na przełomie XIX i XX w., kiedy to wznoszono w tej konwencji malownicze podmiejskie wille, wiejskie dwory, hotele, pensjonaty, altany.

Fot. 1. Dworzec kolejowy, Kleszczele

✓ **Dzwonnica ob. prawosławna kaplica fil. pw. św. Mikołaja Cudotwórcy, Kleszczele**

Obiekt jest jednym z nielicznych dobrze zachowanych przykładów tradycyjnego budownictwa cerkiewnego z XVIII w. o wartościach artystycznych i niezwykle ciekawej historii ze względu na pełnienie różnych funkcji: dzwonnica, cerkiew, kaplica. Obiekt został wzniesiony jako dzwonnica, przy cerkwi św. Mikołaja krótko przed 1784 rokiem. Parafia grecka pod tym wezwaniem istniała już w 1560 roku. Po rozebraniu świątyni parafialnej w XIX w. dzwonnica została zaadoptowana na cerkiew: dobudowano do niej prowizoryczne prezbiterium i wewnętrzne empory. Początkowo tylko dolna część dzwonnicy była osłonięta szalunkiem, wyższa składała się z rzędu poczwórnych otworów głosowych zamkniętych łukami wykonanymi przy pomocy zastrzałów. Po 1930 r. narożne łuki usunięto zastępując je wypełnieniem z krótkich bali a w pozostałe otwory głosowe wprawiono okna. W 1980 r. pokryto obiekt gontem.

Fot. 2. Drewniana dzwonnica, Kleszczele

✓ **Zespół cerkwi św. Dymitra, Saki**

Ten obiekt jest dobrze zachowanym przykładem sakralnego budownictwa ludowego z XVIII i XIX wieku. Pomimo przebudów wciąż widoczna jest oryginalna XVIII-wieczna bryła cerkwi. Co najmniej od XVIII w. w Sakach funkcjonuje sanktuarium, w którym czczona jest słynąca cudami ikona św. Dymitra z Salonik.

Pierwsza zachowana źródłowa wzmianka o cerkwi w Sakach pochodzi z wizytacji z 1727 roku. Istniała już wówczas drewniana unicka kaplica, ufundowana przez Sakowskich na terenie parafii Dubicze Cerkiewne, w której odprawiano nabożeństwa tylko w dniu św. Dymitra. Prawdopodobnie kaplica ta została wzniesiona w 2. poł. XVII wieku. W 2. poł. XVIII wieku zbudowano na jej miejscu obecną cerkiew. Po kasacie unii brzeskiej w 1839 r. przejęło ją duchowieństwo prawosławne. W latach 80. XIX w. cerkiew wyremontowano. Zapewne w tym czasie wzniesiono również dzwonnice. W 1890 r. cerkiew została ponownie wyświęcona. Pod koniec lat 50. XX w. świątynię powiększono, rozbudowując nawę w kierunku zach. i dodając do niej przedsionek. W 1992 r. utworzono w Sakach samodzielną parafię prawosławną, którą jednak zlikwidowano w 1998 r. Parafia została reaktywowana w 2001 r. jako przyklasztorna przy Prawosławnym Męskim Domu Zakonnym św. Dymitra w Sakach. Ostatni kapitalny remont cerkwi i dzwonnicy przypadł na lata 2009-2013.

Fot. 3. Zespół cerkwi św. Dymitra, Saki

✓ **Cerkiew pw. zaśnięcia NMP, Kleszczele**

Cerkiew pw. Zaśnięcia NMP, zbudowana ok 1870 r. na rynku miejskim w stylu typowym dla dziewiętnastowiecznej architektury rosyjsko-bizantyjskiej. W lipcu 1944 cerkiew została spalona podczas działań wojennych. Całkowitemu zniszczeniu uległ dach i większość wyposażenia wnętrza, uszkodzeniu uległ ikonostas. Szybko przystąpiono jednak do odnowienia obiektu, a zniszczone ikony zastąpiono wizerunkami ze zniszczonej cerkwi św. Mikołaja. W 1966, pod wrażeniem Soboru Watykańskiego II, w kleszczelowskiej cerkwi oraz w miejscowym kościele św. Zygmunta odbyły się nabożeństwa ekumeniczne, co było sytuacją wyjątkową w regionie. W 2009 obiekt został gruntownie wyremontowany. Zachowała się jedynie ikona św. Mikołaja Cudotwórcy namalowana przez nieznanego mistrza w XVI w. Cerkiew połączona z dzwonnica jest najwyższą budowlą w mieście. Posiada jedną dużą kopułę i cztery mniejsze kopułki. Cerkiew została wpisana do rejestru zabytków 11 marca 1988 pod nr 695.

Fot. 4. Cerkiew pw. zaśnięcia NMP, Kleszczele

✓ **Kościół Rzymskokatolicki pw. św. Zygmunta Burgundzkiego, Kleszczele**

Parafia rzymskokatolicka finansowana w 1533 roku przez biskupa łuckiego na wyraźne polecenie króla Zygmunta I Starego, który to jednocześnie dokumentem z 20 marca 1533 uposażył kościół w ziemie i dochody z dziesięcin. Wkrótce potem wzniesiono pierwszy drewniany kościół pw. Przemienienia Pańskiego, Wniebowzięcia NMP i św. Zygmunta Męczennika. Przetrwał on ponad sto lat do czasu najazdu moskiewskiego pod koniec 1659 roku, gdy został spalony razem z plebanią. Naprzeciw unickiej świątyni pw. św. Mikołaja, w 1723 roku został wzniesiony kolejny drewniany kościół, staraniem proboszcza ks. Jana Chrościewicza. W ramach represji po upadku Powstania styczniowego, w dniu 5 września 1865 roku Rosjanie zamknęli prywatną kaplicę w majątku Kruhle, a 30 czerwca 1866 roku zamknęto kościół w Kleszczelach, którego beneficjum, 5 dzwonów i trzy obrazy przejęli prawosławni. Przy użyciu materiałów z rozebranego kościoła katolickiego w 1872 roku na dawnym miejscu kościoła rozpoczęto budowę cerkwi prawosławnej pw. Zaśnięcia NMP.

W 1906 roku wznowiła działalność parafia w Kleszczelach i już rok później na nowo zakupionym placu wierni rozpoczęli budowę nowej świątyni, którą poświęcono 27 lipca 1910 roku. W 1923 roku zbudowano drewnianą dzwonnice.

Fot. 5. Kościół rzymskokatolicki, Kleszczele

✓ ***Dzwonnica przy kościele parafialnym św. Zygmunta, Kleszczele***

Dzwonnica postawiona jest przy murze zachodnim na wysokości ściany frontowej kościoła. Została zbudowana w 1923 r. staraniem ks. Teodozjusza Żylińskiego, proboszcza kleszczelowskiego w latach 1922-1928. Wejście do dzwonnicy znajduje się w ścianie pñ. Konstrukcja dzwonnicy jest drewniana, na betonowym fundamencie, na którym znajduje się odeskowana podwalina. Kondygnacje są szalowane deskami w układzie pionowym z listwowaniem. Obiekt przeszedł remont generalny w 1981 roku. Zostały wykonane takie prace jak: podniesienie budynku i wykonanie nowych lanych, betonowych fundamentów, położenie nowej podwaliny, wymiana części belek, oraz wymiana pokrycia dachu na gont.

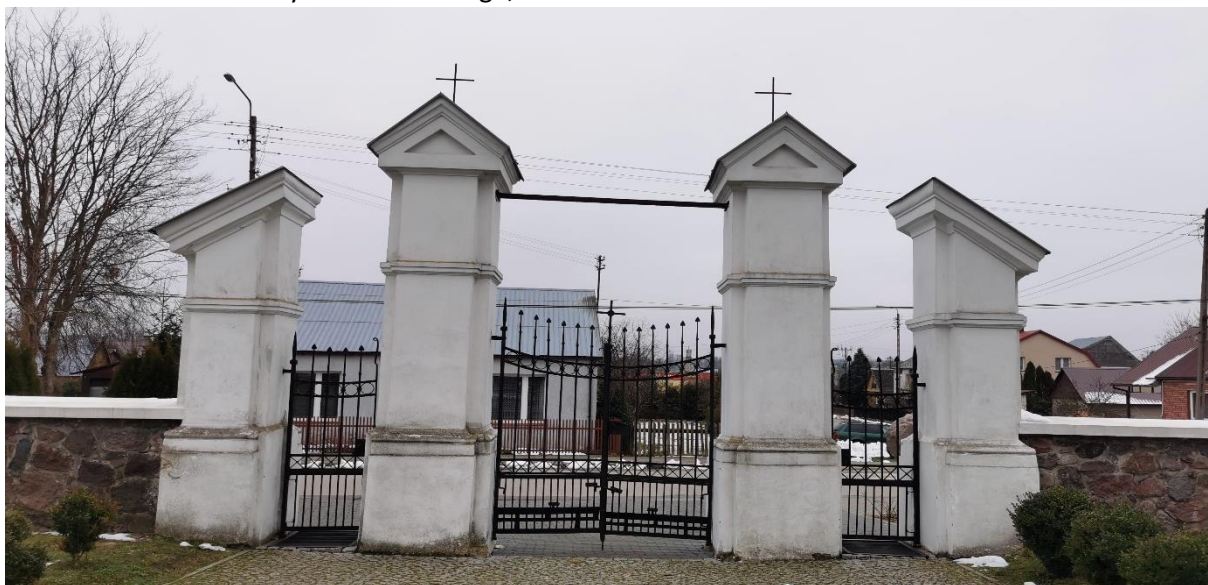
Fot. 6. Drewniana dzwonnica przy kościele rzymskokatolickim św. Zygmunta, Kleszczele

✓ **Brama kościoła rzymskokatolickiego, Kleszczele**

Brama i ogrodzenie od strony ulicy Kościelnej powstało zapewne po 1910 roku. Na fotografii z lat 20-tych XX w. widoczna jest brama kryta dachówkami ceramicznymi i mur ogrodzeniowy od płd. i wsch. Pozostała część ogrodzenia powstała później. Na fotografii z 1979 r. mur zach. widoczny jest w części płn., zaś przy dzwonnicy od płd. widnieje płot ze sztachet. W 1981 r. ta część ogrodzenia jest już wymurowana. Ogrodzenie cmentarza na rzucie wydłużonego czworoboku zbliżonego kształtem do trapezu. Wejście główne złożone jest z czterech słupów na rzucie prostokąta umieszczonych w murze południowym.

Fot 7. Brama kościoła rzymskokatolickiego, Kleszczele

Fot 8. Brama kościoła rzymskokatolickiego, Kleszczele

✓ **Cmentarz prawosławny, Kleszczele**

Cmentarz należy do Parafii prawosławnej Zaśnięcia NMP, położony jest w północnej części Kleszczel, po wschodniej stronie drogi Bielsk Podlaski – Kleszczele. Cmentarza został założony w drugiej połowie XIXw., Ogólna powierzchnia wynosi 1,3 ha. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1852 roku. Teren cmentarza porośnięty jest brzoźami, sosnami i klonami. Obecnie obiekt nadal pełni rolę cmentarza grzebalnego.

Fot. 9. Cmentarz prawosławny, Kleszczele

Fot. 10. Brama cmentarza prawosławnego, Kleszczele

✓ **Cmentarz katolicki, Kleszczele**

Cmentarz należy do Parafii Rzymskokatolickiej św. Zygmunta Burgundzkiego. Położony jest w północnej części Kleszczel, po zachodniej stronie drogi Bielsk Podlaski – Kleszczele. Cmentarza został założony w drugiej połowie XIXw., Ogólna powierzchnia wynosi 0,81 ha. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1908 roku. Teren cmentarza porośnięty jest brzoźami, sosnami i klonami.

Obecnie obiekt nadal pełni rolę cmentarza grzebalnego.

Fot. 11. Cmentarz katolicki, Kleszczele

Fot. 12. Brama cmentarza katolickiego, Kleszczele

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Kleszczele. Analiza szans i zagrożeń

W wyniku weryfikacji danych archiwalnych i waloryzacji zabytków nieruchomych wykonanej podczas sporządzania Gminnej Ewidencji Zabytków, stwierdzono, iż na terenie gminy Kleszczele przeważają zabytki budownictwa drewnianego, mieszkalnego. W Ewidencji ujęte zostały obiekty o niezatartych cechach zabytkowych. Niestety, procesy modernizacji przebiegające ze znacznym nasileniem w ciągu ostatnich dwudziestu lat, w znacznym stopniu szkodzą obiektom architektury dawnej. Należy tu wymienić niefachowo prowadzone modernizacje i remonty-rozbudowy zmieniające bryłę budynku, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, często powiązana ze zmianą kształtu otworów, zmiany pokrycia dachów. Uszczerbek pod tym względem jest tym większy, iż właśnie charakterystyczne budownictwo stanowi o odrębności kulturowej miasta i terenu. Drugim poważnym problemem jest fakt, iż zdecydowana większość zabytków mieszkalnych i gospodarczych pozostaje we własności prywatnej lub zarządczej. Właściciele i zarządcy nie kwapią się zbytnio do remontowania i odtwarzania dawnej świetności posiadanych dóbr kultury.

W celu określenia priorytetów Programu Opieki nad Zabytkami oraz możliwości w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Kleszczele opracowano analizę SWOT¹. Powstała ona również w oparciu o Strategię Zrównoważonego Rozwoju gminy Kleszczele.

Mocne strony:

- różnorodność zasobów zabytkowych,
- małe przekształcenia w obrębie większości zabytkowych obiektów gospodarczych i mieszkalnych,
- duże zasoby przyrodnicze, które można wykorzystać w celach turystycznych i rekreacyjnych (wędkarstwo, agroturystyka), w tym w ramach turystyki weekendowej
- niski poziom zanieczyszczenia środowiska,
- położenie gminy w sąsiedztwie aglomeracji miejskiej (Hajnówka, Bielsk Podlaski),
- położenie gminy w bliskim sąsiedztwie z Republiką Białoruś (turystyka regionalna, wymiana aktywności w dziedzinie kultury),
- wysoki poziom aktywności społecznej mieszkańców gminy

¹ Akronim od angielskich słów strengths, weaknesses, opportunities oraz threats czyli silne strony, słabe strony, szanse oraz zagrożenia.

Słabe strony:

- słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna,
- brak oznakowania atrakcji turystycznych,
- słaba promocja regionu i informacja turystyczna,
- niski poziom wykształcenia mieszkańców,
- słabe poczucie tożsamości kulturowej, niska świadomość wielokulturowości Podlasia,
- zabytki o charakterze lokalnym, pojedyncze obiekty posiadające wybitne wartości historyczne i artystyczne,
- emigracja młodych, często dobrze wykształconych ludzi poza granice gminy, mała świadomość posiadanych wartości krajobrazu kulturowego i różnorodności dziedzictwa.

Szanse:

- możliwość uzyskania wsparcia z funduszy Unii Europejskiej,
- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w programach rozwojowych gminy,
- wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego jako jednej z atrakcji regionu,
- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym,
- korzystanie z wszelkich programów i funduszy, w ramach których pozyskane zostaną środki na remont obiektów zabytkowych gminy oraz rozwój turystyki,
- zwiększanie świadomości społecznej poprzez wydawane informatorów, folderów, publikacji, katalogów i udostępnianie opisów zabytków w Internecie,
- propagowanie istniejących i tworzenie nowych tras turystycznych zabytków architektury i budownictwa w powiązaniu z atrakcjami turystycznymi i krajobrazowymi.

Zagrożenia:

- duża ilość opuszczonych i niezamieszkałych obiektów zabytkowych i gospodarstw,
- negatywne nastawienie części właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków, postrzeganej jako źródło ograniczeń i represji,
- brak profesjonalnej i łatwo dostępnej informacji na temat zabytków,
- przekształcanie elementów architektonicznych i remonty zabytków przy braku zrozumienia jego walorów i zacieraniu pierwotnych wartości artystycznych.

7. Założenia programowe

7.1 Priorytety Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kleszczele

Na podstawie analizy szans i zagrożeń występujących w otoczeniu oraz mocnych i słabych stron Gminy w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, określono następujące priorytety działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego
2. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy
3. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego oraz edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

7.2 Kierunki działań i zadania programu opieki

Opieka nad zabytkami stanowi jeden z obszarów działania dla władz lokalnych.

Jako kierunki działań realizacji Programu opieki nad zabytkami gminy Kleszczele w ramach przyjętych priorytetów uznano:

1. Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków.
2. Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.
3. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.
4. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
5. Edukacja i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym gminy oraz rozszerzenie systemu informacji turystycznej.
6. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego.

Priorytet I: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego	
Kierunki działania	Zadania
Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków	- prowadzenie monitoringu i weryfikacji oraz aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków, - uzupełnianie informacji w kartach adresowych zabytków, - współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy aktualizowaniu GEZ, - wyłączenie z ewidencji wojewódzkiej obiektów nieistniejących, - dokumentowanie obiektów planowanych do rozbiórki wymaganymi kartami.
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	- wykonywanie prac studialnych (studia historycznourbanistyczne, studia krajobrazowe, badania historycznoarchitektoniczne, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego), - wspieranie badań naukowych dotyczących obiektów zabytkowych oraz historii regionu, - wspieranie badań archeologicznych na stanowiskach o dużych wartościach kulturowych.

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy	
Kierunki działania	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	- opracowanie planów odnowy miejscowości oraz miejscowych planów, szczególnie dla obszarów o dużym nasyceniu stanowiskami archeologicznymi, - dbałość o włączanie zagadnień ochrony zabytków przy opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, - konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną zaproponowaną w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, - respektowanie zlokalizowanych stanowisk archeologicznych oraz stref ochrony archeologicznej przy sporządzaniu dokumentów planistycznych, - dbanie o efektowny wygląd i odpowiednią aranżację przestrzeni publicznej w otoczeniu obiektów zabytkowych w tym iluminacja eksponowanych obiektów, - ochrona panoram oraz przedpoli widokowych zespołów zabytkowych oraz miejscowości o wartościach kulturowych, - realizowanie nowej zabudowy w harmonii z historyczną kompozycją układu przestrzennego, gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy.
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków, - rewaloryzacja obszarów i obiektów zabytkowych, - zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, ewidencjonowanie zabytków ruchomych), - bieżąca opieka nad miejscami pamięci narodowej, - przekazywanie właścicielom zabytków informacji o wszelkich możliwościach dofinansowania prac remontowokonserwatorskich przy zabytkach, - doradztwo w przygotowaniu wniosków o dofinansowanie prac przy zabytku, - stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, - współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego wynikających z działalności inwestycyjnej bądź osób dziko penetrujących stanowiska wykrywaczami metali.

Priorytet III: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego oraz edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej	
Kierunki działania	Zadania
Edukacja i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym gminy oraz rozszerzenie systemu informacji turystycznej.	- wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizację zajęć na temat zabytków, ich roli oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej, - organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, - stworzenie systemu informacji wizualnej w formie tablic informacyjnych dot. najważniejszych obiektów historycznych i przyrodniczych znajdujących się na terenie gminy, - opracowanie tablic informacyjnych dotyczących. Szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych i tras rowerowych wyznaczonych na terenie gminy, - wytyczenie nowych szlaków turystycznych pieszych, rowerowych, konnych, tras i ścieżek dydaktycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego gminy, - udostępnienie informacji o zabytkach gminy w Internecie
Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego	- aktualizacja internetowej bazy danych o obiektach posiadających wartość zabytkową znajdujących się na terenie gminy, - wspieranie działań instytucji kultury, organizacji pozarządowych i stowarzyszeń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, - współpraca z mediami lokalnymi w dziedzinie promocji walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego, - wykorzystanie imprez masowych organizowanych w gminie oraz innych okazji budzących zainteresowanie mediów do promocji dziedzictwa kulturowego, - wydawanie i wspieranie publikacji: przewodników turystycznych, folderów, informatorów i innych wydawnictw na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego gminy.

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym Programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- prawnych, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego Programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego,
- finansowych, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w Programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- koordynacji, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów Programów z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- społecznych, co oznacza, że Program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- kontrolnych, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2022 poz. 840) obejmuje ochroną nie tylko obiekty sakralne, ale i świeckie, archeologiczne, układy urbanistyczne oraz krajobraz kulturowy. Jako zabytek definiuje ona: *„nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”*.

Z wyżej wymienionej ustawy wynikają obowiązki zarówno dla Państwa jak i Właściciela obiektu. W art. 4, precyzuje się działania, które dla ochrony zabytków muszą podjąć organy administracji publicznej: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

1. Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
2. Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
3. Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu i nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
4. Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
5. Uwzględnianie zadań ochrony w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Wytyczne i zalecenia konserwatorskie, skierowane do właściciela zabytku, są przez Ustawę określone w sposób jasny (art. 5 wymienionej ustawy). Opieka sprawowana nad zabytkiem polega na zapewnieniu następujących warunków:

1. Naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. Zabezpieczania i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Formą prawną ochrony zabytku ruchomego jest wpis do rejestru zabytków, dokonywany przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Podstawą takiego wpisu jest decyzja administracyjna. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. W art. 28 wykazano dodatkowe obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych do rejestru. Przepis ten nakazuje im niezwłocznie zawiadomić WKZ o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu i kradzieży zabytku oraz o wystąpieniu zagrożeń mogących mieć takie skutki. Natomiast o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, przykładowo o jego sprzedaży, lub zmianie miejsca przechowywania, wojewódzki konserwator powinien być poinformowany w ciągu miesiąca. Ustawa nakłada na właścicieli także obowiązek udostępnienia obiektu organom ochrony celem przeprowadzenia badań.

Należy podkreślić, że dla uniknięcia niefachowych działań przy obiektach zabytkowych a przede wszystkim dla zachowania w jak najlepszej kondycji naszego dziedzictwa kulturowego, należy o wszelką pomoc związaną z ochroną i konserwacją zabytków i ich otoczeniem zwracać się do wojewódzkich urzędów ochrony zabytków oraz ich delegatur z danego terenu. Poradą w tym zakresie służyć mogą również Oddziały terenowe Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Obowiązująca ustawa (art. 36), określa zresztą okoliczności, w których właściciele zabytków powinni występować do konserwatora wojewódzkiego o pozwolenie. Są to:

- 1) Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) Wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) Prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) Prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;

- 5) Prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) Przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) Trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) Dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) Zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) Umieszczenie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów;
- 11) Podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku;
- 12) Poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56), precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami założona jest Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kleszczele, która prowadzona jest przez Burmistrza Kleszczel w formie kart adresowych.

Ewidencja obejmuje zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: rodzaj zabytku, adres, opis obiektu, chronologia, sposób ochrony oraz dokumentacja fotograficzna.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz do roku obiektów figurujących w Gminnej Ewidencji Zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych Gminnej Ewidencji Zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną;
- 4) w przypadku czynności wymienionych w pkt 1-3 wskazane jest uczestnictwo specjalisty zajmującego się problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego.

Określenie stanów technicznych obiektów polega na:

- 1) Nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w Gminnej Ewidencji Zabytków;
- 2) Naniesieniu wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków;
- 3) Określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów, określenie szacunkowej wartości ich przeprowadzenia.

W przypadku czynności wymienionych w pkt 1-3 wskazane jest uczestnictwo specjalisty zajmującego się problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego. Bieżąca aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków polega na wprowadzaniu zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów.

9. Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu Burmistrz Kleszczel ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej. Sprawozdanie, o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Miejską niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Miejskiej Kleszczelach.

10. Źródła finansowania opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

- a) źródła publiczne (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zewnętrzne, min. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego);
- a) źródła prywatne (osób fizycznych, organizacji pozarządowych - stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.);

Fundusze strukturalne, których środki mogą być wykorzystane na zadania z zakresu rewitalizacji, to przede wszystkim:

- a) Regionalne Programy Operacyjne

- b) Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
- c) Program Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Pozostałe mechanizmy finansowe:

- a) Norweski Mechanizm Finansowy;
- b) Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

11. Realizacja finansowania przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kleszczele określa pewne kierunki i cele w zakresie ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy. Obowiązek dbania o zabytki spoczywa na właścicielach lub użytkownikach obiektów zabytkowych.

Głównymi źródłami finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, tj. projektów związanych z zabytkami oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa są:

1. środki z funduszy europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym,
2. środki z funduszy europejskich – Regionalnego Programu Operacyjnego, dystrybuowane na poziomie województwa,
3. środki z europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej, itd.,
4. środki finansowe z budżetu państwa, przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programów ministerialnych,
5. środki wojewódzkie (dotacje podmiotowe dla instytucji, których organizatorem jest samorząd województwa; dotacje dla innych jednostek samorządu terytorialnego; dotacje, granty, nagrody dla innych podmiotów).

Ponadto finansowanie zadań służących realizacji Programu może odbywać się z wykorzystaniem:

- dochodów własnych instytucji kultury,
- środków własnych jednostek samorządu terytorialnego (gmina, powiat),
- środków prywatnych (np.: osób fizycznych, fundacji, stowarzyszeń).